

pitanja donio odgovore stručnih biblijskih istraživanja u trećem dijelu knjige. Znakovito je što pisac kroz cijelo djelo izložena zaključivanja obrazlaže manjim slovima popratnim razlaganjima koja su, čini mi se, ponekad važnija za razumijevanje od redovnog teksta izlaganja. Upadljiva i važna novost u autorovu istraživanju su dodirne točke i premostnice kako unutar samih knjiga tako i među njima ali i Novim zavjetom. Tim načinom autor ističe jedinstvo obaju zavjeta i važnost učenja Tore od njezina nastanka do ispunjenja Božjih obećanja u Isusu Kristu. Metodološki knjiga je u cjelini vrlo dobro uređena. U rasporedu građe autor je logičan, stručan i pedagoški vrlo jasan u tumačenjima izloženih istraživanja i zaključnih tvrdnji. Ima, moglo bi se reći svoju vlastitu ali jasnu, za mnoge neuobičajenu, metodu u podjeli građe kod naslova, podnaslova i potpodjela. To je kombinacija rimskih i arapskih brojaka uz pomoć latinske ali i grčke abecede. Iako je knjiga u cjelini sinteza mnogobrojnih stručnih istraživanja o Petoknjižju, ona je po svojoj originalnosti izlaganja i zaključivanja, kao i metodološkom stručnom izlaganju vlastito i originalno djelo autora dr. A. Popovića. Dragocjeno je u djelu što autor iza svakog poglavlja donosi popis birane literature na hrvatskom i potom velikim svjetskim jezicima. Autor se već

i svojim drugim stručnim knjigama o tumačenju Biblije i ovom knjigom predstavio kao vrsni bibličar i teolog u nas. Zato je knjiga jedno od najdragocjenijih priloga i veliko obogaćenje naše hrvatske biblijsko-teološke literature i nezaobilazni priručnik u suvremenom studiju teologije.

Božo Odobašić

EGZEGETSKA STUDIJA O PRIZORU ISUSOVA UMIRANJA NA KRIŽU PREMA LUKI

Gonzalo Andrés RUIZ FREITES, *El carácter salvífico de la muerte de Jesús en la narración de San Lucas. Estudio exegético de Lc 23,33-49 desde la perspectiva soteriológica lucana*, Vatican: Libreria editrice Vaticana, 2010., 307 str.

Autor je svećenik Instituta utjelovljene Riječi, rođen u Argentini god. 1968., a knjiga je disertacija izrađena pod vodstvom Klemensa Stocka i obranjena na Papinskom biblijskom institutu u Rimu god. 2008. Okolnost da je knjigu izdala Vatikanska izdavačka kuća a prolog napisao dekan Kardinalskog zbora Angelo Sodano, pokazuje aktualnost teme među katoličkim proučavateljima Luke. Već davno je zapaženo da Luka ne donosi zgodu o Zebedejevima sinovima u okviru koje Isus poziva na veličinu služenja

te ističe kako „nije došao da bude služen, nego da služi i *život svoj dade kao otkupninu za mnoge*“ (Mk 10,45). U Isusov poučni govor pri posljednjoj večeri Luka je premjestio izreke o veličini služenja, ali ne i onu o vikarnom značenju Isusove smrti. Istina, u riječima Isusovim nad kruhom i vinom Luka ima „...koje se za vas predaje... koja se za vas prolijeva“ (Lk 23,19-20). Zatim u Pavlov oproštajni govor efeškim starješinama u Miletu Luka preuzima od prvotne kerigme motiv o vikarnosti Isusove smrti: „Postavi vas nadglednicima, da pasete Crkvu Božju koju steče krvlju svojom“ (Dj 20,28). Za Lukine povijesne čitatelje grčke kulture Isus na križu prikazan je kao strpljivi patnik koji prisutne inspirira na obraćanje, a ne prvenstveno kao onaj koji umire za nas, mjesto nas (Pavlov *hyper hēmōn*). Unatoč tomu, ovaj znanstvenik potrudio se da pokaže spasenjsku vrijednost Isusova umiranja prema Luki.

U uvodu, na temelju Lk 23,43 ističe autor kako je spasenje za Luku „definitivno zajedništvo s Bogom i Isusom“ (str. 21) te iznosi pregled mišljenja o teološkom vrednovanju Isusove smrti u trećem evanđelju. Dijeli prizor umiranja u tri manje cjeline (r. 33-34 raspeće; r. 35-43 izrugivanje; r. 44-49 smrt) te u svakoj od njih vidi kao središte jednu Isu-

sovu izreku s križa. Molbu s križa „Oče, oprosti im, ne znaju što čine“ autor povezuje s Lukinim prizorom krštenja i preobraženja Isusova gdje je također istaknuto da je Isus Sin Očev: „Isus se iznova izjašnjava kao Očev sin i to čini radi postizanja oproštenja za svoje neprijatelje, jasno pokazujući milosrdno obilježje svojega poslanja“ (68). Ovdje je u grčkom upotrijebljen glagol *aphiēmi* koji drugdje kod Luke dolazi u kontekstu oproštenja grijeha pa autor iz toga iščitava spasenjsko značenje smrti Isusove. Molba za oproštenje ovdje obuhvaća vojne kao neposredne izvršitelje smrtnih kazni, ali također predstavnike židovske i rimske vlasti te sve mnoštvo koje je pod križem tražilo smrt Nazarećanina (Lk 23,18.21.23).

Prizoru u Lk 23,35-43 autor je dao naslov: „Ruganje raspetom Spasitelju“ te mu posvetio treće, četvrto, peto, šesto i sedmo poglavlje (str. 92-251). U njemu je stupnjevito prikazan identitet Isusa, jer Ga izruguju narod, glavari i vojnici kao Božjeg Pomazanika, Izabranika i Kralja Židova, a raskajani razbojnik obraća mu se s poštovanjem, uvjeren da ga Raspeti Nazarećanin može milosrdno uvesti u kraljevstvo Božje. Za „spasio“ u ruganju poglavara upotrijebljen je grčki glagol *sōzein* koji se u Lukinu evanđelju prven-

stveno odnosi na Isusovu iscjeliteljsku djelatnost. Kada izriče pohvalu ozdravljenima, Isus govori: „Vjera te tvoja spasila“ (Lk 7,50; 8,48; 17,19; 18,42). Zato ruganje poglavara „neka spasi sam sebe“ (r. 35) otkriva Isusov identitet na križu. Pomazanik Božji koji umire na križu je Spasitelj iz kuće Davide koji na križu vrši spasenje ljudi. Pri obradi naziva „Krist Božji“ u prizoru izrugivanja Isusu na križu (r. 35) autor ispituje ostala Lukina mjesta gdje je Isus nazvan Kristom te zaključuje da je Luka jedini evanđelist koji ga povezuje s titulom *Spasitelj* (2,11.26-30). Za Luku i njegove čitatelje ironična upotreba titula „Krist“ priznanje je da je On Spasitelj. U titulu „Izabranik“ autor vidi odjek Iz 42,1 o Sluzi patniku. Natpis o „kralju židovskom“ kao razlogu smrtne osude (r. 38) autor povezuje s 19,38 gdje oduševljeno mnoštvo naziva Isusa kraljem prigodom svečanog ulaska u Jeruzalem te s Dj 17,7 gdje je Pavao optužen kako propovijeda da „postoji drugi kralj – Isus“, a molbu dobrog razbojnika da ga se Isus spomene u svojem kraljevstvu s izrekom u 17,20 o nastupu kraljevstva Božjega po onome što Isus čini i govori. Za židovske vjerske poglavare Isusovo mesijanstvo je uzurpacija i zato razlog osude (22,71), a za rimske vlasti naziv „kralj židovski“ (23,3.37-38) do-

biva političko obilježje. Za Lukine čitatelje Isus je kraljevski Mesija koji na križu spašava sve ljude: „Optužba vijećnikâ i Pilatovo pitanje (23,2-3) pripremaju poruge vojnika na križu. Te poruge – povezujući Isusovo kraljevsko dostojanstvo sa sposobnošću spašavanja i deklarativno a ne uzročno obilježje osude koju sadržava natpis nad Isusom – pripremaju sa svoje strane molbu razbojnika koja je molba za spasenje. Isusov odgovor u Lk 23,43 bit će također soteriološki“ (str. 189). Iz reakcije dvojice razbojnika raspetih s Isusom (r. 39-43) vidi se da je spasenje u zajedništvu s Isusom. Obračeni razbojnik priznaje svoju krivnju i ističe Isusovu nevinost. On pokazuje da s oproštenjem grijeha dobivaju život i vjeru u Isusa oni koji se vjernički boje Boga. „Sjeti me se“ (r. 42) znači „iskaži mi milosrđe“. Svojom pouzdanom molbom ovaj razbojnik stavlja Isusa na razinu Boga koji oprašta grijehe i pripušta u svoje eshatonsko kraljevstvo. „Danas“ iz Isusova obećanja s križa (r. 43) autor povezuje s „danas“ u 2,11; 4,21; 5,26; 19,5.9 te zaključuje da je s Isusovim dolaskom i djelovanjem počelo definitivno spasenje: „Položaj ovog priloga u izreci smišljeno je naglašen i označuje spasenjsku važnost koju za Luku ima Isusova smrt“ (217). Za Luku je Isusova smrt spasenjski događaj

po kojem razbojnik biva pripušten u definitivno zajedništvo s Isusom i s Bogom koje će nastupiti istoga dana kada obojica umiru na križu. Zajedništvo s patnjom Isusovom vrata su za eshatonsko zajedništvo u kraljevstvu Božjem.

U trećem dijelu, naslovljenom „Smrt Spasitelja (Lk 23,44-49)“ autor obrađuje strukturu i soteriološke elemente odlomka. Isusov psalamski usklik Ocu pred izdahnuće (r. 46) pokazuje kako Isus zna što Ga čeka te kako po Njegovoj smrti nastupa zajedništvo ljudi s Bogom. U centurionovoj ispovijesti pod križem *dikaioi* (r. 47) može značiti „nevin“ i „pravedan“, ali je to prema Septuaginti svojstvo Sluge patnika u četvrtoj pjesmi pa se u tom duhu treba razumijevati. Mnoštvo se „bilo u prsa“ nakon Isusova izdahnuća (r. 48). Ovo treba povezati s carinikom na molitvi u hramu (18,13) koji se također udario u prsa u znak kajanja. U zaključku autor izvodi teološke naglaske u Lukinu prikazu Isusova umiranja na križu iz triju Isusovih izreka s križa: „Tri izreke raspetog Isusa koje donosi Luka povezane su sa spašenjem. Prva i treća upravljene su Ocu, a druga zločincu, ali se odnosi na dioništvo u Božjoj blizini. Prvom Isus moli oproštenje, drugom spasenje grešniku, trećom očituje svoje uvjerenje da će nakon smrti boraviti u Božjoj blizini

zajedno s obraćenim grešnikom. Sve pokazuje da je Isusova smrt ujedno smrt u prilog drugima te time spasenjska. U tom smislu ispunjava se ono što je Isus obećao apostolima na posljednjoj večeri: dioništvo u Njegovu kraljevstvu, kraljevstvu koje Mu Otac daje na raspolaganje i kojim Isus raspolaže u odnosu na one koji ustrajavaju s Njime u Njegovoj kušnji (Lk 22,28-30)“ (267-268).

Nakon kazala autora (str. 281-285), u bibliografiji (str. 287-301) navedena su 372 naslova kojima se autor služio na španjolskom, talijanskom, francuskom, engleskom i njemačkom. On nije ulazio u povijest tumačenja pojedinih stiha ovog Lukina teksta, nego se ograničio na lingvističku i književnu analizu te pregled važnijih tumačenja među suvremenim bibličarima koji se uklapaju u njegov pristup Luki. Nije dovoljno objasnio zašto Luka izostavlja Mk 10,45 o vikarnosti Isusove smrti. Djelo je pregledno i čitko te važan prilog proučavanju muke po Luki, ali ne posljednja moguća riječ.

Mato Zovkić

ZNAKOVITOST POZIVA I POSLANJA BIBLIJSKIH PROROKA

Mato ZOVKIĆ, *Poziv biblijskih proroka*, Biblica 17, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2012., 299 str.